

סימן מט: השחתת זרע בתרומת ביצית

- א. הצגת השאלה
ב. דעות הפוסקים בשאלת ייחוס הוולד
ג. שאלת הוצאת זרע לבטלה
ד. זרע ישראל במעי גויה
- ה. צורת הוצאת הזרע
ו. שיטת הגר"ע יוסף
ז. סיכום

א. הצגת השאלה

י"ט בסיוון תשע"א

לכבוד הרב חיים וידאל שליט"א, אב בית דין בבית הדין לממונות בירושלים,
שלום וברכה.

הרב מנחם בורשטיין שליט"א, ראש מכון פוע"ה, קיבל את שאלתך בעניין תרומת ביצית מאישה גויה ושאלת הוצאת זרע לבטלה. עקב העומס הרב המוטל עליו, והעובדה שכבוד תורתו ציין בשאלתו שהוא זקוק לתשובה בהקדם האפשרי, ביקשני הרב בורשטיין להתפנות ולטפל בשאלה זו.

לדעת הסוברים שהוולד מתייחס אחרי היולדת, הרי שאין כאן שאלה כלל וכלל, שכן הבעל מקיים מצוות עשה של פרייה ורבייה (כפי הכרעת מרבית הפוסקים שבטיפולי פוריות מקיימים מצוות עשה של פרייה ורבייה, ואין כאן מקום להאריך).

השאלה נשאלת לדעת הפוסקים שהוולד מתייחס אחרי בעלת הביצית. ממילא, אם תורמת הביצית איננה יהודייה, הוולד דינו כגוי, ואינו מתייחס אחרי אביו, ואביו איננו מקיים מצוות עשה של פרייה ורבייה. במצב כזה יש לשאול האם יש כאן איסור של הוצאת זרע לבטלה, או שהיות ובסופו של דבר הזרע איננו הולך לאיבוד, אלא ליצירת אדם, הוא איננו נחשב לבטלה. עוד יש לצרף לכך את העובדה שההורים יגירו לאחר מכן את התינוק שייוולד, ושנמא יש לדמות זאת למי שהיו לו בנים בגויותו ונתגיירו הוא והם, שנפטר מהחיוב לקיים פרייה ורבייה (יבמות סב ע"א).

אם אפשר להתיר את הדבר, שאל כבוד תורתו באיזו דרך יש להעדיף את מתן הזרע: שהבעל יבעל את אשתו כדרך כל הארץ, ואחר כך ישאבו ממנה את הזרע, שיבעל עם כיס המכונה "קונדום הלכתי" או שייקחו את הזרע ישירות מהאשכים?
נשתדל לענות על השאלות אחת לאחת:

ב. דעות הפוסקים בשאלת ייחוס הוולד¹

ראשית, בעניין המחלוקת בשאלה אחרי מי מתייחס הוולד, בעלת הביצית או היולדת. דרכו של הרב מנחם בורשטיין שליט"א, ראש מכון פוע"ה, בעניינים שכאלו, אשר יש להם השלכה חמורה ליוחסין של עם ישראל, שלא להכריע בעצמו, אלא לענות לשואל על פי הפוסק שלאור פסיקותיו הוא נוהג.

כשהתחדשה שאלת תרומת הביצית, דנו הפוסקים בשאלת ייחוס הוולד, בין היתר נכתבו תשובות הלכתיות מפורטות בנושא על ידי הגר"י ולדנברג זצ"ל (שו"ת ציץ אליעזר חלק יט סימן מ), הגר"ש ישראלי זצ"ל (חוות בנימין חלק ב סימן סח וחלק ג סימן קח וכן במכתב ששלח למכון פוע"ה²) וייבדל לחיים טובים וארוכים מורי ורבי הגר"ז גולדברג שליט"א (תחומין ה עמ' 248-259). תשובות אלו מכריעות שהיולדת היא האימא לכל דבר ועניין, כאשר כל אחת מהתשובות הנ"ל מסתמכת על הוכחה אחרת לעניין זה.

גם מורנו ורבינו הראשון לציון הגר"מ אליהו זצ"ל הכריע בצורה מפורשת שהיולדת היא האימא, ומצויים ברשותי שני מכתבים שלו בנושא, באחד הוא כותב שאפילו אם בעלת הביצית אינה יהודייה, הרי שהוולד הינו יהודי, ואינו צריך לעבור גיור אפילו לחומרא, ואדרבה, אין לעשות כן כדי שלא להוציא לעז על הוולד. במכתב השני כתב שבמקרה כזה, אם האבא כוהן, הרי שהבן הינו כוהן כשר לכל דבר, שכן אימו היא היולדת³.

לעומת זאת, הגר"י אריאל שליט"א (שו"ת באוהלה של תורה חלק א סימן ע) כתב תשובה מפורטת בה חלק על קביעה זו ודחה את כל הוכחות הפוסקים הנ"ל, ולאחר מכן הכריע מסברה שבעלת הביצית היא האם⁴. גם הראשון לציון הגר"ש"מ עמר שליט"א פרסם לאחרונה שלדעתו, בעלת הביצית היא אם הוולד לכל דבר ועניין⁵.

בשם הגר"ש² אויערבאך זצ"ל נכתב (נשמת אברהם אבן העזר סימן א ס"ק ו), שהדבר בגדר ספק. בדעתו של הגר"ש אלישיב זצ"ל ישנה סתירה, שכן בנשמת אברהם (ס) מופיע שלדעתו היולדת היא אם הוולד, ואילו הגר"א שרמן מסר בשמו בכנס פוע"ה לפני מספר שנים שלדעתו, בעלת הביצית היא האימא, ולאחר מכן אמר שבכל מקרה יש להחמיר לשני הצדדים. גם בדעתו של הראשון לציון הגר"ע יוסף שליט"א [זצ"ל] ישנה מחלוקת, שכן בשו"ת מעין אומר (שאלות ותשובות שענה הגר"ע יוסף ונרשמו מילה במילה על ידי מי שהיה עוזרו, הרב יהודה נקי, בתוספת משא ומתן הלכתי) חלק ח (שאלה ב/יא) מופיע בשמו שאמר באופן

1. בעניין זה ראה בהרחבה לעיל, סימנים טו-יט, מב.

2. פורסם בשו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה עמ' 304.

3. המכתבים פורסמו במלואם בשו"ת פוע"ה – פוריות, יוחסין וגנטיקה עמ' 300-301.

4. אמנם מתשובתו שם ניתן הפתח להבין (וכך גם אמר לי בעל פה) שלעניין יוחסין אין הוולד צריך גיור, אך זאת משום שעצם הימצאותו במעי ישראלית מהווה מעין "גיור", ואם כך, שאלת השחתת הזרע במקומה עומדת, שכן בשעת יצירת העובר הוא עדיין גוי, אביו אינו מקיים פרייה ורבייה, ואין הוולד מתייחס אחר אביו.

5. ראה שו"ת שמע שלמה (חלק ו סימן א).

מפורש שאין צורך בגיור בתרומת ביצית מגויה, ורואים ממי זה יצא⁶. לעומת זאת, הגרש"מ עמר שליט"א פרסם לאחרונה בשמו שהוא סובר שהולכים אחרי בעלת הביצית⁷.

ג. שאלת הוצאת זרע לבטלה

והנה, בדבר שאלת הוצאת הזרע לבטלה, לכאורה ניתן לפשוט אותה כשנעניין בדברי הפוסקים הסוברים שבהזרעה מלאכותית אין הבן מתייחס אחר אביו, והאם הם התיירו לעשות כן, או שכתבו שיש בכך איסור הוצאת זרע לבטלה⁸.

אמנם יש מקום לחלק בין הזרעה מלאכותית לדעת הסוברים שאינו מתייחס אחריו, לבין נתינת זרע לביצית גויה לדעת הסוברים שהיחוס נקבע אחר בעלת הביצית, וזאת לחומרא ולקולא. לחומרא, שכן בהזרעה מלאכותית בסופו של דבר נוצר וילד ישראל, ואילו כאן נוצר וילד נוכרי (אשר לאחר מכן יתגייר). לקולא, שכן לאחר שיתגייר, יהיה איזה קשר בין הבן לאביו גם אם לא יחס (כפי שרואים מגוי שהתגייר ביחד עם בניו, ראה לעיל, ומממזר שהתיירו לו לישא שפחה על מנת לטהר את בניו, ראה משנה קידושין (ט"ז ע"א)), מה שלא ברור לדעת הסוברים שאין ייחוס בהזרעה מלאכותית. אך לאחר העיון נראה שהעיקרון דומה, ואין בחילוקים הללו ממש, שכן בסופו של דבר, בשני המקרים מדובר ביצירת וילד מזרעו, ולד שקיים במציאות, אך איננו מתייחס אחר אביו הגנטי.

שו"ת משפטי עוזיאל (אבן העזר סימן יט אות ד) כתב באופן מפורש, שהיות שלדעתו הוולד איננו מתייחס אחר אביו בהזרעה מלאכותית, ממילא יש בכך איסור של הוצאת זרע לבטלה. לעומת זאת, הגר"ש ישראלי בספרו חוות בנימין (חלק ג סימן קז) דן בשאלת ייחוס הוולד וסיכם (אות ז):

אישה שקיבלה זרע מבעלה דרך מבחנה, ספק התייחסותו לאב בעל הזרע בעינו עומד, אם כי איסור אין בזה.

ואמנם ייתכן שצירף להיתר את העובדה שמדובר על כל פנים בספק ייחוס, אולם גם בתרומת ביצית אין ודאות שהוולד מתייחס אחרי בעלת הביצית ולא אחרי היולדת, ואם כן ניתן לכאורה ללמוד מהיתרו של הגר"ש ישראלי זצ"ל בהזרעה מלאכותית, אף שיש ספק לשיטתו בייחוס הוולד, גם לנידון דידן. ויש מקום לומר שיש כאן ספק ספיקא להתיר – ספק האם האב מקיים בכך מצוות פרייה ורבייה, ואם לא – ספק אם יש בזה איסור של הוצאת זרע לבטלה (אמנם אין זה ספק ספיקא המתהפך, אך אין כאן מקום להאריך בגדרי ספק ספיקא המתהפך, ויש כאן מקום לספק נוסף – האם איסור הוצאת זרע לבטלה הינו מדאורייתא או מדרבנן).

6. גם כששוחחתי עם הרב נקי בעל פה, הוא אמר לי באופן מפורש, והדגיש זאת מספר פעמים, שדעתו של הגר"ע יוסף היא שהולכים אחרי היולדת.

7. על בירור דעתו של הגר"ע יוסף, ראה לעיל, סימן יח.

8. אמנם שו"ת דברי מלכיאל (חלק ד סימן קז) הכריע שהוולד מתייחס אחר אביו, ואף על פי כן אסר לעשות את הפעולה מחמת הוצאת זרע לבטלה, שכן הזרע עצמו יצא שלא כדרך כל הארץ, ורק לאחר מכן מכניסים אותו לאישה. אולם בזה כבר הוכרעה ההלכה להתיר [ראה בהרחבה ספר פוע"ה כרך שני פרק מח – 'הזרעה מלאכותית' עמ' 297-300]. השאלה כאן היא האם ישנם פוסקים הסוברים להיפך, כלומר שהוולד לא מתייחס אחר אביו, ואף על פי כן התיירו לבצע הזרעה מלאכותית.

ד. זרע ישראל במעי גויה

אלא שמעבר לשאלת הוצאת זרע לבטלה, יש לדון האם ישנו איסור בהוצאת זרע ישראל למעי גויה, שכן אף שהוולד יעבור גיור אחר כך, בשעת יצירתו הוא היה גוי. הגר"ש ישראלי עצמו אמר לנו בעל פה? שלשיטתו שהיולדת היא האימא, אין להתיר בשום אופן לבצע פונדקאות כשהאם הפונדקאית איננה יהודייה, שכן הוולד יהיה גוי, ואף שהוא יעבור גיור, הרי שבשעת לידתו הוא נולד כנוכרי, ורק לאחר מכן הוא יעבור גיור. נראה שדבריו נשענים על דברי הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק יב הלכה ז, הובאו גם ברמ"א אבן העזר סימן טז סעיף ב), שהפליג בחומרה של בעילת גויה, אף שכאשר הדבר נעשה בדרך זנות ואיננו בפרהסיא, אין בכך איסור דאורייתא:

עוון זה, אף על פי שאין בו מיתת בית דין, אל יהי קל בעיניך, אלא יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו, שהבן מן הערווה בנו הוא לכל דבר, ובכלל ישראל נחשב, אף על פי שהוא ממזר, והבן מן הכותית אינו בנו, שנאמר (דברים ז, ד): "כי יסיר את בןך מאחריי", מסיר אותו מלהיות אחרי ה'.

אם כן, נראה מדבריו שהחומרה הגדולה בבעילת גויה איננה עצם המעשה (שלעיתים אסור מדרבנן ולעיתים מדאורייתא, אך מיתת בית דין אין בו), אלא התוצאה שלו – שאין הוולד נחשב כבנו. לאור דברים אלו, קשה להתיר את המעשה לשיטת הסוברים שהוולד מתייחס אחרי בעלת הביצית, והוא צריך לעבור גיור באופן ודאי, אך לשיטת המסופקים בדבר, נראה שיש מקום להתיר זאת, שכן כאן נראה שקיום מצווה מפורשת מן התורה של פרייה ורבייה על הספק, עדיף מהחיסרון שיש בהוצאת זרע למעי גויה על הספק, שהוא איננו איסור מפורש, אלא בגדר פחיתות וחיסרון.

ה. צורת הוצאת הזרע

כבוד תורתו הסתפק מהי הצורה המועדפת למתן זרע: שאיבה מגוף האישה, קיום חיי אישות באמצעות "כיס" מיוחד או שאיבה ישירות מהאשכים. ברור שהלכתית הדרך הראשונה היא הטובה ביותר, שכן ישנן שיטות שהאישה איננה מצווה כלל על השחתת זרע, ואף המחמירים בדבר יודו שזה קל יותר מבחינה הלכתית (ובעבר הארכתי בדברים במקום אחר⁹), אך בפועל שיטה זו איננה כל כך מעשית, שכן לצורך טיפול פוריות חשוב שיהיה זרע כמה שיותר איכותי, ושיטה כזו פוגעת כנראה באיכות הזרע. לגבי השיטה השלישית, תמהני על כבוד תורתו שהעלה הווא אמינא להשתמש בשיטה כזו כשאינן צורך רפואי בכך, שכן מלבד עצם העובדה שכאשר אין צורך מהותי להשתמש בשיטה זו, יש כאן בעיה של כניסה לסיכון שלא לצורך בעצם ההרדמה (ניתוח כזה מחייב הרדמה כללית) ושל חבלה בגוף האדם שלא לצורך, הרי שיש כאן שאלה הלכתית של איסור סירוס ופצוע דכא. אמנם כאשר אין ברירה אחרת, נמנו וגמרו פוסקים רבים שיש להתיר

9. כך גם כתב בפירוש בשו"ת חוות בנימין (חלק ג שם).

10. ראה לעיל, סימן מח.

את הדבר¹¹, אך כל ההיתר הוא דווקא כשבדרך הרגילה לא מצליחים להפיק זרע. מה עוד שאינני מבין את הרווח ההלכתי שיש בדרך זו, שכן אם האיסור הוא מחמת שנחשב שהזרע הולך לבטלה, הרי שגם באופן כזה הזרע הולך לבטלה, ואיסור של הוצאת זרע בידיים שקיים לדעת חלק מהפוסקים (כגון האגרות משה) גם במקרה שהזרע לא הולך לבטלה, איננו קיים גם בקיום חיי אישות עם "כיס".

ו. שיטת הגר"ע יוסף

אלא שלאחר כל מה שנאמר לעיל, סיים כבוד תורתו את דבריו בכך שמדובר בזוג שמתנהלים על פי פסיקת הראשון לציון הגר"ע יוסף שליט"א [זצ"ל], ושעל כן חשובה להם דעתו בעניין. והנה, דעת הגר"ע יוסף עצמו, שבשום אופן אין להתיר תרומת ביצית מאישה לא יהודייה, כמבואר בתשובות רבות שהובאו בשו"ת מעין אומר (חלק ח פרק א), וזאת משום שאף אם הוולד מתייחס אחרי היולדת, לשיטתו, מכוער הדבר שזרע ישראל מוזרק לביצית גויה, גם אם אין לכך משמעות לעניין יוחסין. ועל כן, אם הזוג הנ"ל רוצים ללכת דווקא על פי פסקיו של הגר"ע יוסף בדבר, אין שום דרך להתיר להם את תרומת הביצית, מלבד לקיחתה מאישה יהודייה פנויה, והדיון לעיל אמור אך ורק במידה ופסיקת הגר"ע יוסף איננה מחייבת אותם. אמנם יש מקום להציע להם לפנות לפוסק אחר.

ז. סיכום

1. במקרה של תרומת ביצית נחלקו הפוסקים אחרי מי מתייחס הוולד.
2. לשיטת הפוסקים שהוולד מתייחס אחרי היולדת, יש מקום להתיר תרומת ביצית גם מגויה.
3. לשיטת הפוסקים שהוולד מתייחס אחרי בעלת הביצית, ישנה מחלוקת האם בביצית גויה (בה לשיטתם אין הוולד מתייחס אחר אביו) ישנו איסור של הוצאת זרע לבטלה.
4. גם אם אין איסור כזה, הרי שישנו חיסרון הלכתי בהוצאת זרע ישראל למעי נוכרית, חיסרון שיש בכוחו להחמיר שלא לעשות את הדבר.
5. אמנם לסוברים שהדבר בגדר ספק, יש מקום לומר שספק קיום מצוות פרייה ורבייה גובר על החסרונות האחרים, ויש מקום להתיר את הדבר.
6. בכל מקרה של היתר, הדרך ההלכתית להוצאת זרע הינה באמצעות חיי אישות עם קונדום סטרילי המכונה "הלכתי".
7. לדעת הגר"ע יוסף, גם אם הוולד מתייחס אחרי היולדת, עדיין אין לקחת תרומת ביצית מנוכרית, שכן ישנו כיעור בכך שזרע ישראל מוזרק לביצית נוכרית.

בברכת התורה,
אריה כץ

11. ראה בהרחבה בספר פוע"ה שם, פרק נד - 'ביופסיה של האשך או דיקור האשך', מעמ' 414 ואילך.